

УДК 336.221.4:351.746.1]:355.018

АДАПТАЦІЯ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ДО ВИКЛИКІВ ВОЄННОГО СТАНУ**Деменко О. Є.**

доктор юридичних наук, доцент,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,

м. Харків, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4992-9907>

Повномасштабна військова агресія проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, створила безпрецедентні виклики для національної економіки та фінансової системи. Введення воєнного стану вимагало термінової адаптації податкової політики до нових реалій, коли держава має одночасно забезпечувати достатнє фінансування потреб оборони і підтримувати економічну активність бізнесу. Ця дилема визначає актуальність дослідження механізмів трансформації системи оподаткування в умовах надзвичайних обставин. Упродовж 2022-2025 років українська податкова система зазнала найбільш масштабних змін за всю історію незалежності. За аналізований період було прийнято чотирнадцять нормативно-правових актів, що коригували податкове законодавство. Водночас ефективність цих змін залишається недостатньо вивченою, що зумовлює необхідність комплексного аналізу досвіду адаптації фіскальної політики до воєнних викликів.

Дослідження базується на аналізі законодавчих змін, статистичних даних Державної податкової служби України та практичного досвіду платників податків у період 2022-2025 років. Ключовим документом стратегічного планування є Національна стратегія доходів на 2024-2030 роки [1], яка визначає напрями модернізації податкової системи з урахуванням воєнних реалій та перспектив євроінтеграції. Найбільш значущими змінами у системі оподаткування стало суттєве розширення військового збору. Закон України №4015-ІХ від 10 жовтня 2024 року [2] підвищив базову ставку збору з 1,5 відсотків до 5 відсотків для більшості категорій доходів, що набуло чинності з грудня 2024 року. Це рішення забезпечило додаткові надходження до бюджету в розмірі понад 140 мільярдів гривень за 2025 рік. Проте таке збільшення фіскального навантаження спричинило зростання витрат бізнесу на оплату праці на 3,5 відсотка та підвищило ризики тінізації економіки в окремих секторах. Принципово новим кроком стало поширення військового збору на платників єдиного податку всіх груп. Фізичні особи-підприємці першої, другої та четвертої груп сплачують збір у розмірі 10 відсотків від мінімальної заробітної плати, що становить 800 гривень щомісячно станом на 2025 рік. Платники третьої групи обчислюють збір за ставкою 1 відсоток від отриманого доходу. Така диференціація враховує реальну платоспроможність різних категорій підприємців, однак створює додаткове адміністративне навантаження та вимагає ретельного обліку. Важливою складовою адаптації стало запровадження системи податкових пільг та спрощень для підтримки бізнесу в умовах воєнного стану. Законом України №2120-ІХ від 15 березня 2022 року [3] було введено можливість переходу на спрощену систему оподаткування для великих підприємств з оборотом до 10 мільярдів гривень зі сплатою єдиного податку за ставкою 2 відсотки від обороту без нарахування податку на додану вартість. Пізніше це обмеження було знято, що надало право майже всім підприємствам скористатися цією податковою преференцією. Така ліберальна модель оподаткування є вимушеним антикризовим заходом для стабілізації економіки у воєнний час. Механізм повідомлення контролюючих органів про неможливість виконувати податкові зобов'язання через бойові дії дозволяє зберегти податковий кредит та витрати, а також призупинити проведення перевірок щодо відповідного періоду. За даними Державної податкової служби, станом на вересень 2024 року таким механізмом скористалися понад 15 тисяч платників податків. Водночас система потребує удосконалення, оскільки процедура відновлення діяльності залишається недостатньо регламентованою, а строки виконання відстрочених зобов'язань встановлено на рівні двох

місяців після припинення воєнного стану, що може бути недостатнім для повноцінного відновлення бізнесу.

Суттєвих змін зазнало адміністрування місцевих податків. Тимчасово, з 1 березня 2022 року по 31 грудня року, наступного за роком припинення воєнного стану, не нараховується та не сплачується плата за землю за земельні ділянки, розташовані на територіях, де велися бойові дії, або на тимчасово окупованих територіях [4]. Аналогічні пільги запроваджено для податку на нерухоме майно та екологічного податку. Це створює підґрунтя для збереження майнових прав громадян та бізнесу в постраждалих регіонах, проте призводить до значних втрат доходів місцевих бюджетів. Податкове адміністрування зазнало суттєвих модифікацій у напрямку цифровізації та спрощення взаємодії з платниками. Розширення функціоналу електронного кабінету, запровадження автоматизованої системи моніторингу податкових ризиків та впровадження концепції податкового комплаєнсу створили передумови для добровільного дотримання податкового законодавства. Перелік платників податків з високим рівнем добровільного дотримання законодавства надає преференції щодо податкових перевірок та адміністративних процедур. Станом на початок літа 2025 року до цього переліку внесено майже 9,7 тисяч суб'єктів господарювання [5]. На період воєнного стану запроваджено мораторій на проведення планових документальних перевірок платників податків, що дозволило бізнесу зосередитися на підтримці операційної діяльності. Одночасно призупинено нарахування пені за прострочення сплати податків та застосування штрафних санкцій за порушення строків подання звітності, якщо такі порушення зумовлені воєнними діями. Це створило необхідну гнучкість для підприємств, які опинилися в зоні бойових дій або змушені були релокуватися.

Особливої уваги заслуговує питання адаптації українського податкового законодавства до стандартів Європейського Союзу. Імплементация директив про податок на додану вартість, акцизне оподаткування та адміністративне співробітництво створює основу для майбутньої інтеграції у єдиний європейський економічний простір. Проте цей процес ускладнюється необхідністю підтримання достатніх податкових надходжень для фінансування оборони. Пріоритетними напрямками гармонізації визначено удосконалення системи електронного адміністрування податку на додану вартість, запровадження міжнародних стандартів трансфертного ціноутворення та боротьбу з ухиленням від оподаткування. Аналіз міжнародного досвіду післявоєнних реформ у різних країнах свідчить про важливість збалансованого підходу. Досвід Німеччини після Другої світової війни демонструє ефективність податкових стимулів для відновлення промисловості та житлового фонду. Італія після завершення війни активно використовувала пільгове оподаткування аграрного сектору та індустріалізації південних регіонів. Ізраїль у період 1948-1967 років застосовував диференційоване оподаткування для стимулювання розвитку високотехнологічних галузей та військово-промислового комплексу, що забезпечило економічне зростання на рівні 10 відсотків річних. Досвід Сполучених Штатів Америки під час Другої світової війни показує ефективність використання тимчасового військового збору. Податок на Перемогу було запроваджено у 1942 році та скасовано вже у 1944 році, коли стало зрозуміло, що нацистська Німеччина програє війну. Цей досвід контрастує з українською ситуацією, де військовий збір діє понад десять років, що вимагає перегляду його концепції та інтеграції в постійну податкову систему. Надмірне фіскальне навантаження у воєнний період може призвести до згортання економічної активності та зростання тіньового сектору. Водночас недостатнє наповнення бюджету загрожує обороноздатності держави. Оптимальна модель передбачає поступове нарощування податкового потенціалу через розширення бази оподаткування та підвищення ефективності адміністрування, а не через механічне збільшення ставок податків.

Проведене дослідження дозволяє сформулювати ключові висновки щодо адаптації системи оподаткування до викликів воєнного стану.

По-перше, українська податкова система продемонструвала високу гнучкість та здатність до оперативного реагування на надзвичайні обставини. Упродовж трьох років було сформовано комплексну нормативно-правову базу, яка враховує специфіку військового часу.

По-друге, збільшення фіскального навантаження через розширення військового збору забезпечило суттєві додаткові надходження до бюджету, однак створило ризики для підприємницької активності. Необхідним є запровадження компенсаторних механізмів для малого та середнього бізнесу, зокрема через пільгове оподаткування інноваційної діяльності та інвестицій у відновлення економіки. Доцільним є створення спеціальних податкових режимів для підприємств, які здійснюють діяльність у звільнених від окупації територіях або інвестують у відбудову критичної інфраструктури.

По-третє, система податкових пільг та спрощень, запроваджена на період воєнного стану, виявилася ефективним інструментом підтримки економічної активності. Можливість переходу великих підприємств на спрощену систему оподаткування дозволила зберегти робочі місця та забезпечити продовження діяльності в умовах економічної нестабільності. Водночас необхідно передбачити механізм поступового повернення до загальної системи оподаткування з урахуванням реальних можливостей бізнесу.

По-четверте, цифровізація податкового адміністрування виявилася ефективним інструментом підвищення добровільного дотримання податкового законодавства. Розвиток електронних сервісів, автоматизація процедур та впровадження ризик-орієнтованого підходу створили передумови для зменшення корупційних ризиків та підвищення прозорості взаємодії між платниками та контролюючими органами. Перспективним є подальший розвиток систем електронного документообігу та впровадження штучного інтелекту для виявлення податкових ризиків.

По-п'яте, адаптація податкового законодавства до стандартів Європейського Союзу має здійснюватися поступово з урахуванням фіскальних потреб воєнного часу. Перспективним є запровадження поетапного плану гармонізації законодавства з чітким визначенням пріоритетів та термінів імплементації. Необхідно забезпечити баланс між євроінтеграційними зобов'язаннями та збереженням достатнього рівня бюджетних надходжень.

Для подальшого удосконалення системи оподаткування в умовах воєнного стану та у повоєнний період рекомендується: розробити довгострокову стратегію податкових реформ з визначенням етапів та індикаторів успішності; посилити стимули для легалізації бізнесу через зниження адміністративного тиску та спрощення податкової звітності; створити спеціальні податкові режими для постраждалих регіонів з урахуванням ступеня руйнувань та потреб відбудови; активізувати міжнародне співробітництво у сфері обміну податковою інформацією та боротьби з ухиленням від оподаткування; запровадити податкові стимули для інвестицій у високотехнологічні галузі та оборонно-промисловий комплекс; розробити механізм трансформації тимчасових податкових пільг воєнного часу в постійні елементи податкової системи для стратегічно важливих галузей. Трансформація податкової системи в умовах воєнного стану є тривалим процесом, що вимагає збалансованого врахування фіскальних потреб держави та необхідності підтримки економічного розвитку. Досвід України може стати цінним для інших країн, які стикаються з викликами надзвичайних ситуацій та військових конфліктів.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Національної стратегії доходів на 2024-2030 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2024 р. № 756-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/756-2024> (дата звернення 27.11.2025).
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану: Закон України від 10 жовтня 2024 р. № 4015-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4015-20> (дата звернення 27.11.2025).
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20> (дата звернення 27.11.2025).
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно: Закон

України від 11 квітня 2023 року № 3050-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3050-20#Text> (дата звернення 27.11.2025).

5. Офіційний сайт Державної податкової служби України. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/906338.html> (дата звернення 27.11.2025).

УДК 338.43:631.1](477)

ГЛОБАЛЬНІ СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ У ПРОДОВОЛЬЧИХ ЛАНЦЮГАХ: ВПЛИВ НА СТІЙКІСТЬ ТА БЕЗПЕКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК

Дідур К. М.

кандидат економічних наук, доцент,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
м. Дніпро, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8489-0308>

Глобальні трансформації у продовольчих ланцюгах, посилені геополітичними ризиками та змінами кліматичних і економічних умов, визначають нові виміри національної продовольчої безпеки. Український аграрний сектор, зосереджений на виробництві зернових, олійних та інших стратегічних культур, зберігає критичне значення для світового ринку, формуючи значну частину продовольчих потоків до країн Європи, Північної Африки та Близького Сходу. Військова агресія проти України виступила каталізатором глибоких структурних змін у внутрішніх та експортних ланцюгах постачання, що вплинули на виробничу ефективність, логістичні механізми, фінансову стійкість агропідприємств та рівень продовольчої доступності населення.

В умовах сучасних викликів українська продовольча система опинилася перед необхідністю адаптації до одночасного впливу численних факторів: руйнування інфраструктури, блокування портових коридорів, зростання собівартості виробництва, дефіциту трудових ресурсів та обмежених інвестиційних можливостей. Названі процеси формують складну проблему забезпечення стійкості та національної безпеки аграрного сектору, оскільки від ефективності управління виробничими, логістичними та фінансовими ресурсами безпосередньо залежить здатність країни підтримувати внутрішню продовольчу доступність та експортний потенціал.

Проблема дослідження полягає у визначенні механізмів підвищення стійкості національних продовольчих систем у складних умовах зовнішніх та внутрішніх шоків. Особливу увагу необхідно приділити аналізу впливу структурних змін у виробництві, логістиці, цифровізації та інституційній підтримці на ефективність агропідприємств та здатність держави гарантувати продовольчу безпеку. Водночас актуальним є питання оптимального використання ресурсів, модернізації інфраструктури та розробки стратегій, здатних мінімізувати ризики дефіциту та соціальної напруженості у громадах.

З початку 2022 року аграрна географія країни зазнала докорінних змін. Регіони, що традиційно забезпечували значну частку виробництва, були частково або повністю виведені з економічного обороту через руйнування інфраструктури та мінування земель. Виробничі ресурси перемістилися у центральні та західні області, що призвело до концентрації аграрного виробництва на обмежених територіях та посилило регіональні дисбаланси у використанні транспорту й зберіганні продукції. Зростання собівартості вирощування культур, що зумовлене підвищенням цін на пальне, добрива, насіння та страхівку ризиків, створило додатковий бар'єр для інвестицій у модернізацію технологічних процесів. Фермери змушені були переорієнтувати ресурси на підтримку безперервності виробничого циклу, що значно вплинуло на інноваційну складову аграрного сектору.